

На початку червня значної шкоди завдає шкідник з ряду напівтвердокрилих — *Hemiptera* родини мереживниці — *Tingidae* грушевий клоп — *Stephanitis pyri* F., який трапляється повсюдно. Пошкоджує грушу, яблуню, глід, рідше інші плодові культури.

Імаго завдовжки 3,0–3,5 мм, тіло плоске, округле, з гребенеподібним підвищенням посередині, передньогруди з листоподібними виростами по боках; надкрила листоподібно розширені, світлі, з мереживним малюнком, вусики довгі, тонкі, 4-членикові, ноги світло-жовті, очі червоні; у самки є яйцеклад, що складається з двох пилоподібних відростків. Яйце розміром 0,4 мм; довгасте, колбоподібно вигнуте, сіре, до верхівки дещо загострено. Личинка завдовжки 0,6–2,3 мм, плоска, довгаста, білувата, з коричневою головою і тонкими шипами по боках тіла. В умовах Криму дає 2 покоління. Шкодять імаго та личинки, висмоктуючи соки з нижнього боку листка. Пошкоджене листя знебарвлюється, забруднюється клейкими екскрементами й линяльними шкірками. У разі значних пошкоджень листя засихає й обпадає, дерева припиняють ріст, плоди стають дрібними і часто обпадають. Знижується зимостійкість дерев.

У кроні груші грушевий клоп з'явився 20 червня у кількості близько 5 імаго на листок, або 50 імаго на 10 листків.

У 2013 р. в екосистемі грушевого саду відділу інтенсивного садівництва ІСГ Криму НААН України нами було встановлено, що домінуючими видами були: звичайна грушева листоблішка, яблунева плодожерка, яблуневий квіткоїд, сірий бруньковий довгоносик, грушевий клоп.

УДК 630.453

**В.Л. Мешкова, доктор с.-г.наук, професор УкрНДІЛГА,
К.В. Давиденко, канд. с.-г. наук, ДСЛП «Східлісозахист»
Ж.І. Бережненко,
Державна фітосанітарна інспекція Харківської області**

КОМАХИ-ЛИСТОГРИЗИ НА ЯСЕНІ (*FRAXINUS SP.*) У ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕННЯХ ХАРКІВЩИНИ

Останнім часом у багатьох країнах Європи зареєстровано погіршення санітарного стану ясенових насаджень. Стан ясенових насаджень у різних регіонах і насадженнях України також погіршився з 2006 р., причому серед причин зазначених процесів дослідники називають коливання рівня ґрунтових вод, господарські заходи, поширення збудників хвороб і шкідливих комах, зокрема ясеневих лубоїдів. Проведення комплексних досліджень чинників ослаблення ясенових насаджень ускладнене, що значною мірою пов'язане з різною відомчою підпорядкованістю лісів, вуличних посадок, парків і лісових смуг, а також практичною відсутністю господарських заходів в останніх.

Метою цієї роботи є уточнення біологічних особливостей комах-листогризів, які пошкоджують ясен у зелених насадженнях Харківщини.

У зелених насадженнях Харківщини представлені ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.) і ясен зелений (ланцетолистий) (*F. lanceolata* Borkh (= *F. viridis* Michx.), меншою мірою — ясен пенсильванський, або пухнастий (*Fraxinus pennsylvanica* Marsh. = *Fraxinus pubescens* L.). Усі види ясен вирощують переважно у мішаних насадженнях, оскільки ще у 50-ті роки минулого сторіччя, у період масового створення лісових смуг, було доведено, що у чистих деревостанах ця порода значною мірою пошкоджується червицею в'їдливою (*Zeuzera pyrina* L.: Lepidoptera, Cossidae).

У мішаних деревостанах у роки масового розмноження (1985–1990, 1993–1994, 2001–2003, 2010–2012 рр.) листя ясен пошкоджували комахи-листогризи раннього весняного комплексу — зимовий п'ядун (*Operophtera brumata* L.: Lepidoptera, Geometridae), глодова листокрутка (*Archips crataegana* Hb.: Lepidoptera, Tortricidae) та інші види, але за наявності дуба у насадженні гусениці надавали перевагу останньому, і саме дуб було пошкоджено найбільшою мірою.

Помітне пошкодження дерев ясен ясеновими пильщиками – чорним (*Tomostethus nigritus* F.) і білокрапковим (*Macrophya* (= *Pseudomacrophya*) *punctum-album* L.: Hymenoptera: Tenthredinidae) у зелених насадженнях м. Харкова було зареєстровано у 2002 р., але наступного року спалах масового розмноження цих видів згас. Наступне зростання чисельності цих видів пильщиків розпочалося у 2012 р. у багатьох регіонах на сході України, причому у 2013 р. рівень пошкодження крон дерев ясен звичайного залишався доволі високим. Цікаво зазначити, що поряд із деревами, пошкодженими майже на 100 %, росли зовсім не пошкоджені дерева цієї породи, а пошкоджених дерев ясен зеленого на тих самих ділянках не було виявлено.

У 2005–2009 рр. у лісових смугах регіону зареєстровано підвищення чисельності американського білого метелика (*Hypanthria cunea* Drury: Lepidoptera, Arctiidae), який пошкоджував багато листяних порід, у тому числі клен американський (*Acer negundo* L.) та ясен звичайний.

У 2012–2013 рр. нами було обстежено лісові смуги Харківського та Чугуївського р-в Харківської обл., у тому числі біля дослідних полів навчально-наукового виробничого центру "Дослідне поле" ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, агрофірми "Чугуївська" та інших приватних сільськогосподарських підприємств.

Обстежені лісові смуги були створені у 1947–1953 рр. за деревно-чагарниковим типом змішування порід у рядах, зрідка змішуванням чистими рядами або комбінованим способом: крайні ряди створювали за деревно-чагарниковим, а внутрішні за деревно-тіньовим типами. Кількість рядів у лісових смугах при їх створенні становило від 5 до 13 шт. (ширина від 10 до 30 м), причому головною породою був дуб звичайний (*Quercus robur* L.). У зв'язку з відсутністю лісогосподарських доглядів, а також унаслідок хаотичного вирубування саме дерев дуба, останнім часом у складі порід

широко представлені породи, які спочатку вводили як супутні: ясени звичайний і зелений, клени гостролистий (*Acer platanoides* L.) і сріблястий (*Acer saccharinum* L.), чагарники – жимолость татарська (*Lonicera tatarica* L.), акація жовта (*Caragana arborescens* L.), маслинка срібляста (*Elaeagnus argentea* Pursh. (*E. commutata* Bernh.)), клен татарський (*Acer tataricum* L.), а також клен американський, який поширився з навколишніх територій.

Під час обстеження лісових смуг із ясенем у складі було виявлено чорного й білокрапкового ясенових пильщиків, а також американського білого метелика.

Імаго чорного ясенового пильщика вилітали з місць зимівлі наприкінці квітня (на початку періоду розпускання листя) та відклали яйця по одному у пропіли, які утворювали на молодих листках ясена звичайного. Личинки вилуплювалися на початку травня. У молодшому віці вони прогризли малі отвори у листовій пластинці, а пізніше скелетували листя, залишаючи лише основні жилки. Личинки падали на землю із крон сильно пошкоджених дерев, а потім піднімалися стовбуром. Міграцій личинок на сусідні дерева не виявлено.

Літ імаго білокрапкового ясенового пильщика зареєстровано на початку травня. На відміну від чорного ясенового пильщика, імаго цього виду відклали яйця на верхню сторону листків (під епідерміс) по одному або ланцюжками. Личинки вилуплювалися через тиждень і живилися протягом місяця, вигризаючи овальні отвори у листках.

Подальший розвиток обох видів ясенових пильщиків тривав подібним чином, у зв'язку з доволі високою температурою повітря у травні-червні. У другій половині травня личинки спускалися стовбуром, заривалися у ґрунт, де утворювали земляні колисочки. Лялькування їх відбувалося лише весною. Вже 30 травня личинок ясенових пильщиків у кронах не було виявлено.

Американський білий метелик відомий як багатодний карантинний шкідник, гусениці якого живляться на десятках деревних і чагарникових порід. Під час наших досліджень у 2012–2013 рр. гусениць цього виду і завдані ними пошкодження листя у лісових смугах було виявлено на клені американському та ясені звичайному. Дерев ясена зеленого поруч із заселеними деревами ясена звичайного залишалися непошкодженими.

Літ метеликів американського білого метелика весняного покоління було зареєстровано у травні, літнього — наприкінці липня-серпні.

Гусениці американського білого метелика живилися групами у павутинних гніздах до четвертого віку, причому спочатку вигризли епідерміс із нижнього боку листків, пізніше прогризли наскрізні отвори у листовій пластинці. Лише у п'ятому віці гусениці розповзалися із гнізд, живилися по одній, обгризли листові пластинки по краях, а за високої щільності поселення залишали лише жилки.

У зв'язку з порівняно невисокою щільністю популяції американського білого метелика, а також тим, що у червні листя всіх порід були розвинені найбільшою мірою, пошкодження листя гусеницями весняного покоління були мало помітними. Водночас у вересні, коли відбувалося пожовтіння й опадання

листя дерев різних порід у лісових смугах, пошкодження (скелетування) листя гусеницями американського білого метелика літнього покоління було добре помітно, а на окремих деревах дефоліація крон перевищувала 50 %.

У зразках пагонів і листя з ознаками некрозів, відібраних з дерев ясена звичайного, пошкоджених ясеновими пильщиками, нами молекулярними методами було доведено і підтверджено у відділенні лісової мікології та патології Шведського інституту сільськогосподарських наук наявність збудника інвазійного гриба *Hymenosyphus pseudoalbidus* (анаморфа *Chalara fraxinea*) — збудника поширеної в Європі хвороби відмирання ясена. Одержані дані свідчать про можливу роль комах-листогризів у поширенні хвороби або внаслідок ослаблення дерев і підвищення їх сприйнятливості до захворювання, або, можливо, в результаті створення додаткових ґрат інфекції при пошкодженні листків і пагонів.

УДК 504.05/06+574.4(477.43/44)

Б. В. Миць¹⁹, мол. наук. спів роб.

**Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція
інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН**

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОСИСТЕМ ПОДІЛЬСЬКИХ ТОВТР В УМОВАХ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Антропогенна зміна екосистем Подільських Товтр відбувається під впливом чинників, пов'язаних з різноманітною господарською діяльністю, переважно гірничопромисловою, сільсько-лісо-водогосподарською й рекреаційною. На різних ділянках Подільських Товтр вони неоднакові, але повсюдно перевищили гриничні норми навіть на заповідних територіях. Так, аналіз антропогенного навантаження на екосистеми північної частини Подільських Товтр у районі заповідника «Медобори» свідчить, що лише 21 % території може бути віднесена до натуральних чи умовно натуральних (Денисик, 1998). Структура ландшафтних систем НПП «Подільські Товтри» визначена як «порушена», а екоситуація — «незадовільна» (Гнатюк, 2011).

За геоботанічним районуванням досліджувана територія належить до Покутсько-Медоборського округу букових, грабово-дубових і дубових лісів, справжніх та остепнених лук і лучних степів Центральноєвропейської провінції широколистяних лісів Європейської широколистяно-лісової області (Дідух, 2003).

У минулому Подільські Товтри вкривали ліси багатого флористичного складу. Домінантними породами були дуб звичайний (*Quercus robur*) і бук звичайний (*Fagus sylvatica*), субдомінанти — липи серцелиста (*Tilia cordata*) і

¹⁹ Науковий керівник — В. В. Коніщук, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник.